

AȘEZAREA FORTIFICATĂ GRECO-AUTOHTONĂ DE LA ALBEȘTI (SEC. IV-III A. CHR.) – COMENTARIU ISTORIC

LIVIA BUZOIANU,
MARIA BĂRBULESCU

Așezarea fortificată de la Albești, aflată la cca. 15 km VSV de Callatis (Mangalia), face parte din *chora* coloniei doriene.

Fortificația corespunde deopotrivă tradiției cetăților doriene de fortificare a teritoriilor lor și tacticii grecești, în general, din sec. IV a. Chr. și în continuare din epoca elenistică, ambele recunoscute ca etape în care atât orașul, cât și teritoriul sunt factori importanți în strategia de apărare¹. Din acest punct de vedere fortificația de la Albești se încadrează sistemului². Pentru coloniile doriene pare să fi fost un proces organizat³, verificat mai ales în cazul coloniei Callatis de prezența mai multor așezări de tip Albești⁴ și de operații cadastrare care, menționate doar în vremea lui Traian și mai târziu⁵, au în vedere delimitări mai vechi (ἀρχαῖα ὄρια)⁶. Vocația recunoscută agricolă a Callatidei⁷ reclamă un

¹ Vezi Al. Avram, Gh.V. Nistor, *Apărarea teritoriului în cetățile grecești și problema zonei pontice*, SCIVA 33 (1982), 4, p. 365-376; vezi tot acolo și trimiterele din n. 1-4 la o bibliografie mai largă și în special la Y. Garlan, *Recherches de poliorcétique grecque*, Paris, 1971.

² Importanța egală acordată celor două structuri își află și confirmări epigrafice la Callatis într-un decret fragmentar de la mijlocul sec. III a. Chr. din care reținem: [αἰ]ρεθεῖς ὑπὸ τοῦ δάμ[ου στρατηγὸς] . . . [τὰν πόλιν καὶ . . .]αν τὰν τε χώρα[ν] ἐ[ν] . . . διεφύλαξε (ISM, III, 106) și la Apollonia Pontică, cu o formulare asemănătoare: τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ τοὺς λιμένας διεφύλαξεν (IGB, I², 388 bis; ISM, I, 64).

³ Vezi forma de τεῖχος, menționată în *chora* Chersonesului, între Kerkinitis și Kalos Limen; O.D. Daševskaja, *TEIXH dekreta v chest Diofanta*, VDI 3 (1964), p. 149-154 cu precizări la L. Robert, *Gnomon*, 42 (1970), p. 600. Tot pentru *chora* Chersonesului, vezi A. B. Kolesnikov, I. V. Jacenko, *Le territoire agricole de Chersonesos Taurique dans la région de Kerkinitis*, BCH, Suppl. 34 (1991), *Territoire des cités grecques*, p. 289-321; în același volum, în *Modèles d'aménagement des colonies grecques: ville et territoire*, p. 246-250, Alexandra Wasowicz se referă la un model megarian (model orthogonal) diferit de modelul milesian (văzut ca un model radial). Pentru Chersones și teritoriul său rural vezi și I. M. Zolotarev, *Chersonesus Tauricus*, în *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, (ed. D. V. Grammenos, E. K. Petropoulos), I, Thessaloniki, 2003, p. 603-624.

⁴ De reținut un toponim *Stratonis (turris)*, menționat în *itineraria* târzii (*Scut.Dur.Eur.*, 12; *Tab.Peut.*, VIII 4; *Geogr.Rav.*, IV 6, 47) pentru un Στρατώνος (πύργος) de epocă elenistică, cf. Al. Avram, Gh.V. Nistor, *op. cit.*, p. 372; Al. Avram, *ISM*, III, p. 15; nr. 55, r. 9: „Pyrg[on]” (epoca lui Traian).

⁵ *ISM*, III, 51-55.

⁶ Menționate în chorothesia orașului Dionysopolis („τὰ ἀρχαῖα ὄρια Καλλαιτιανῶν καὶ Διονυ/[σο]π[ολι]τικῶν”) pentru care vezi K. Banev, M.P. Dimitrov, *Novii epigraficeskii pramijatnik iz Dionisopolisa*, *Thracia Pontica* 2 (1982) [1985], p. 34-37; Al. Avram, *Untersuchungen zur Geschichte*

interes sporit acordat teritoriului, fie că ne referim la apărarea lui, fie la cadastrare. Pe o hartă a descoperirilor din SE Dobrogei⁸ se detașează două zone: una la N de Callatis, reprezentată de descoperirile de la Dulcești, Pecineaga, 23 August, Moșneni și alta la V, din care fac parte Arsa, Albești, Hagieni. La Sud sunt descoperirile de la Limanu⁹, 2 Mai, Vama Veche și Șabla¹⁰. Toate sunt recunoscute ca făcând parte din teritoriul callatian¹¹, ale cărui limite ajung în N probabil până la lacul Techirghiol. Unind Tuzla și Șabla, prin interior, se conturează spre Vest o linie continuă prin Moșneni – Pecineaga – Arsa – Albești – Coroana – Tvârdica. Această linie este depășită de o arie mai largită, care are în vedere și descoperirile de la Topraisar, General Scărișoreanu, Comana¹². Din această arie singurul loc unde au fost întreprinse cercetări sistematice este Albești. Celelalte sunt considerate ca aflându-se sub influența directă a cetății Callatis, fie ca puncte care marchează artere comerciale ce legau orașul de Dunăre, fie ca așezări getice din $\chi\omega\lambda\alpha$ callatiană. Coroborând cele două situații, Albești se definește ca așezare fortificată în teritoriul callatian, pe limita lui vestică și pe linia rutieră ce lega SE Dobrogei de Dunăre.

Într-o tipologie a așezărilor din $\chi\omega\lambda\alpha$ cetatea se încadrează în categoria fortificațiilor cu caracter permanent, desemnate prin termenul de $\phi\rho\omicron\upsilon\mu\epsilon\iota$ ¹³. Scopul ridicării ei pare să fi fost supravegherea și apărarea teritoriului prin blocarea la limita chorei a unuia din drumurile principale de acces în cetate. Relația dintre fortificație și spațiul din afara ei are în vedere două constatări :

des Territoriums von Kallatis in griechischer Zeit, Dacia NS, 35 (1991), p. 105-108; idem, *ISM*, III, p. 12-14, n. 46 (Cotys pomenit în inscripție este probabil fiul lui Rhometalces, *basileus* care a domnit între 12-19 p. Chr.; mai puțin sigur este Cotys, fiul lui Sadalas II). Inscriptia se regăsește acum la G. Mihailov, *IGB*, V, 1997, 5011. Vezi și comentariul M. Tatscheva, *Über die Chorothese aus Dionysopolis, IGBulg. V 5011, in Macht und Gesellschaft in den römischen Provinzen Moesia und Thracia*, 2, 2004, p. 135-146 (în bulgară) = *ZPE*, 136, 2001, p. 77-84.

⁷ Vezi în continuare *ISM*, III, p. 12 și Gh. Poenaru-Bordea, *Un tezaur de monede callatiene din perioada autonomiei*, SCN 4 (1968), p. 103-124.

⁸ A. Rădulescu, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Observații privind importul amforelor ștampilate în sud-estul Dobrogei*, Pontica 18 (1985), p. 55-74 și pl. II.

⁹ Pentru Limanu vezi la noi Pontica 18 (1985), p. 56 și n. 5.

¹⁰ Al. Avram, *ISM*, III, p. 37, n. 142/g; vezi și articolele mai vechi semnate de R. Vulpe, *Noutăți arheologice dobrogene*, AnDob 16 (1935), p. 188; idem, *Dobrogea meridională în antichitate*, AnDob 19 (1938), 2, p. 12 și n. 4.

¹¹ Al. Avram, Dacia NS 35 (1991), p. 103-137. Pentru descoperirile din unele localități amintite, vezi M. Irimia, *Descoperiri noi privind populația autohtonă a Dobrogei și legăturile ei cu coloniile grecești (sec. V-I î.e.n.)*, Pontica 6 (1973), p. 48-60; *Date noi privind așezările din Dobrogea în a doua epocă a fierului*, Pontica 13 (1980), p. 89, 96, 102, 104; *Date noi privind necropolele din Dobrogea în a doua epocă a fierului*, Pontica 16 (1983), p. 94; *Noi descoperiri getice și grecești din Dobrogea și din stânga Dunării*, Pontica 39 (2006), p. 129-130, 133-136, 144-145.

¹² Pontica 39 (2006), p. 135, fig. 4.

¹³ Vezi termenul și exemplificările, la Al. Avram, Gh.V. Nistor, *op.cit.*, p. 366 și n. 9.

existența unor locuiri (construcții) contemporane în cele două arii ; și prezența în afara fortificației a unor materiale care pot precede cu câteva decenii ridicarea fortificației. Ultima afirmație nu înseamnă neapărat și o fixare a grecilor aici, ci mai curând ține de o strategie de contact și atragere inițiată de greci în spațiul autohton. Singurele dovezi materiale mai vechi în zonă se află la cca. 0,2 km Est de cetate și sunt de la sfârșitul paleoliticului și începutul neoliticului (perioada tardenoaziană)¹⁴.

Revenind la tipul de așezare, termenul de *φορούριον* în cazul nostru este aplicat nu însă și recunoscut în vreo sursă literară sau epigrafică locală. În zona vest-pontică singurul loc desemnat cu acest termen este în Pereea Apolloniei, lângă/pentru Anchialos : *τό τε φορούριον τὸ ἐν Ἀγχιάλῳ* (IGB, I², 388 bis, r. 14 = ISM, I, 64), în cunoscuta inscripție a apolloniaților pentru histrianul *Ἡγησαγόρας Μονίμου*. Sintagma este tradusă de D.M. Pippidi prin „cetățuia de la Anchialos” (ISM , I, p. 174) și cu corespondentul latinesc *castellum* de G. Mihailov (IGB, I, p. 357). Editorul bulgar completează precizarea pe care o dau J. și L. Robert în Bull.ép. 74 (1961), p. 187-201, n. 419: „*forteresse, indépendante du site d'une ville et plus ou moins développée*” și cu definiția din GEL: „*fort, citadel...*; esp. *hill-fort* as distd. from a fortified town”¹⁵. Conform ambelor definiții așezarea de la Albești se identifică a fi un *φορούριον* în teritoriu. Mai departe, relațiile cu mediul colonial și gradul de dezvoltare – mai precis, în cazul nostru, prezența mărfurilor grecești de export-, nu exclud și calitatea de *ἐμπόριον* în accepția curentă de „piață de comerț”¹⁶ sau *ἐμπόριον* local¹⁷.

¹⁴ Al. Păunescu, *Tardenoazianul din sud-estul României și unele considerații asupra perioadei cuprinse între sfârșitul paleoliticului și începuturile neoliticului în această regiune*, SCIVA 30 (1979), 4, p. 511-512; zona de descoperire este notată „La cetate” sau „Dealul cetății”. Suprafața stațiunii tardenoaziene este apreciată (după materialul litic cules la suprafață) la cca. 5 000 m². În secțiunea cercetată, în orizontul negru al solului actual, s-au găsit și fragmente din sec. IV-I a. Chr.; între acestea și nivelul de piese litice tardenoaziene nu s-au aflat alte dovezi materiale.

¹⁵ Termeni sinonimi sunt *χωρίον* sau *ὄχυρωμα* în teritoriul samothrac din Thracia: Al. Avram, GH.V. Nistor, *op. cit.*, p. 367 și n. 18 cu trimitere la P. Roussel, *La Pérée Samothracienne au IIIe s. av.* J.-C., BCH, 1939, p. 137-141. O dezvoltare a termenului de *φορούριον* și referitor tot la Anchialos o aflăm recent la P. Balabanov, *The Thracian city of Anchialo*, in Thracia, 13. *Studia in memoriam Velizari Velkov*, Serdicae, 2000, p. 11: „This word may be understood in many ways. It is possible to see behind it a small fortress, but also a market place, a village, a port or just a part of a town with its own fortification, but certainly not a big center”.

¹⁶ A. Bresson, *Les cités grecs et leurs emporia*, în *L'Emporion* (ed. A. Bresson et P. Rouillard), Paris, 1993, p. 163-226 și în special 214-224.

¹⁷ Categorie (terminologie) introdusă de A. Bresson, *op. cit.*, p. 217 (*emporia locaux*); reținem specificarea după care în aceste *emporia* se efectua contactul între ținutul din interior, adesea barbar, și intermediarii greci (Dans ces *emporia* (...) s'effectuait le contact entre l'arrière-pays, souvent „barbare”, et les intermédiaires grecs), situație ce se potrivește așezării de la Albești.

Ca formă, *φρουριον*-ul de la Albești repetă planul fermelor rurale cunoscute sub numele de *πύργος*¹⁸, de unde și funcția dublă de apărare și exploatare agricolă a zonei¹⁹. Gradul de ocupare al spațiului, destinația clădirilor, amenajările interioare și natura inventarului arheologic ne conduc mai degrabă spre aprecierea în primul rând a funcției economice și de-abia în al 2-lea rând și numai ocazional a celei militar-defensive²⁰. Apropierea față de Callatis, dar mai ales maniera de construcție a incintelor, caracterul quasiurban al așezării, preponderența materialelor grecești susțin ideea unei creații callatiene. Celelalte elemente – getice și eventual scitice²¹-, identificate prin obiecte de inventar și forme de manifestări spirituale proprii, dau măsura caracterului grec-indigen al așezării. Perioada de locuire a sitului se plasează între secolele IV-III a. Chr. Pentru o etapizare mai strictă, elemente de raportare le aflăm tot la Callatis. Indiferent de data fondării coloniei – a doua jumătate a sec. VI a. Chr. sau doar la începutul sec. IV a. Chr.²², se admite că organizarea teritoriului datează cel

¹⁸ Vezi la Em. Doruțiu-Boilă, *Πύργοι – turres*, SCIVA, 26 (1975), 2, p. 221, fig. 1 (planul unei ferme cu turn la Thasos) și mai ales p. 222, fig. 3 (fermă din sec. II a. Chr. din teritoriul orașului Chersones). Pentru *πύργος* în sens de *φρουριον*, vezi o inscripție din Priene, la F. Hiller von Gaertringen, *Inscriptionen von Priene*, Berlin, 1906, nr. 4, r. 50-52 (apud Al. Avram, Gh.V. Nistor, *op. cit.*, p. 370, n. 35).

¹⁹ Pentru diversele funcții ale construcțiilor de tip *πύργος*, vezi tot Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 219-224 și trimiterele din note.

²⁰ De altfel, în nordul Mării Negre fermele cu turn sunt apreciate ca unități de producție și nu construcții cu caracter militar; vezi remarca la Em. Doruțiu-Boilă, *op. cit.*, p. 222; M. Oppermann, în *Die west-pontischen Poleis und ihr indigenes Umfeld in vorrömischer Zeit*, Langenweissbach, 2004, p. 81, 165-166, 183 are în vedere deopotrivă funcția economică și cea strategică a *phourion*-ului de la Albești în sistemul de apărare a limitei de Vest a teritoriului callatian.

²¹ Elementul crobid menționat în izvoarele literare, n-am ști însă să-l identificăm; pentru crobizii pontici sau crobizii traci localizați în jurul orașului Odessos, vezi informațiile la Pseudo-Skymnos, v. 746-750; alte informații la Hecateu, fr. 170, 171; Hellanicos, fr. 33; Phylarchos, la Athenaios XII, 51.

²² Pentru prima opinie vezi, D.M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio dall'età arcaica alla conquista romana*, 1971, p. 38-39 și 63-64; idem, *Mișcarea de colonizare greacă și întemeierea coloniilor pontice*, în *DID*, I, București, 1965, p. 152 și n. 49; pentru o datare mai târzie, vezi recent J. Hind, *Megarian Colonisation in the Western Half of the Black Sea (Sister – and Daughter-Cities of Heracleia)*, în G.R. Tsetskhladze (ed.), *The Greek Colonisation of the Black Sea Area*, Stuttgart, 1998, p. 139-141 (autorul citat se oprește la o dată între 395-370 a. Chr. cu precizarea „this conclusion could be subverted if Greek imported pottery of the 6 th or 5 th centuries were be found in the city, necropolis or surrounding settlements”). Vezi și argumentarea (pentru varianta datării înalte) la Al. Avram, *ISM*, III, p. 9-11. Reținem și opinia lui C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 72 după care orașul Callatis ar fi fost „înființat cândva în sec. V î. Hr”.

Așezarea fortificată greco-autohtonă de la Albești (sec. IV-III a. Chr) – comentariu istoric

mai devreme din prima jumătate a sec. IV a. Chr.²³. Prezența primelor produse grecești la Albești și ridicarea, spre mijlocul sec. IV a. Chr., a primei incinte coincide deci cu acțiunea generală de organizare a teritoriului și cu perioada de dezvoltare economică a Callatidei. Cantitatea apreciabilă de produse de Heracleea Pontică și gradul de coincidențe onomastice de pe ștampilele acestui centru înregistrate la Callatis și Albești sprijină recunoașterea aici a unei creații callatiene, interesate de promovarea relațiilor cu propria-i metropolă.

În urmărirea, mai departe, a perioadelor din existența așezării ne vom raporta la evenimente comune Pontului Stâng și în special la cele în care a fost implicat orașul Callatis.

A doua jumătate a sec. IV a. Chr. este marcată de conflictul scito-macedonean din 339 a. Chr.²⁴ și asediile Callatidei din 313-311 și 309 a. Chr., ultimele ca represalii la revolta organizată de puternicul (și influentul) oraș pontic împotriva lui Lysimach²⁵. Urmarea imediată a primului conflict a însemnat instaurarea dominației macedonene în Dobrogea²⁶. Deși nicio sursă nu se referă la regimul impus cetăților grecești, este de presupus prezența garnizoanelor macedonene (și chiar plata unor taxe)²⁷.

Desfășurarea ostilităților scito-macedonene a avut repercursiuni notabile la Histria și în teritoriul cetății, eventual și la Tomis²⁸. Callatis nu a avut de

²³ ISM, III, p. 17; vezi și la noi, Pontica 18 (1985), p. 55-74; *Observații privind așezarea greco-autohtonă de la Albești (jud. Constanța)*, Pontica 26 (1993), p. 121-122 (cu unele corecturi notate acum în *Albești. I. Monografie arheologică*, Constanța, 2008).

²⁴ Vl. Iliescu, *Le problème des rapports scytho-byzantins du IVe s. av. n. è. (Clem. Strom. V, 5, p. 240)*, Historia 20 (1971), 2-3, p. 172-185 = idem, *Scripta minora*, Craiova, 2004, p. 31-46. Vezi întreaga problemă reluată de L. Ruscu, *Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre*, Cluj-Napoca, 2002, p. 59-73 cu bibliografia.

²⁵ Vezi evenimentul menționat de Diodor din Sicilia XIX, 73, 2-4, rezumat și cu întreaga bibliografie la Al. Avram, ISM III, p. 22-25; L. Ruscu, *op. cit.*, p. 78-88 (*Orașele vest-pontice și Lysimachos*).

²⁶ D.M. Pippidi, *Les Macédoniens sur le bas-Danube de Philippe II à Lysimaque* în *Parerga. Ecrits de Philologie, d'Epigraphie et d'Histoire ancienne*, București-Paris, 1984, p. 151-163. Vezi și Vl. Iliescu, *Die Aussenpolitische Krise der Hellenischen Poleis Klein-Skythiens im 4. Jahrhundert v. Chr.*, în *Hellenische Poleis*, Bd. III, Berlin, 1974, p. 664-681 = *Scripta minora*, p. 66-86; *ibidem*, p. 87-96: *Makedonien an der unteren Donau (339-279 v. Chr.): ein „geohistorisches“ Muster?*.

²⁷ *Istoria Românilor I*, București, 2001, p. 595-596.

²⁸ M. Coja, *Zidul de apărare al cetății Histria și împrejurimile istorice ale distrugerii lui în secolul al IV-lea î.e.n.*, SCIV, 15 (1964), 3, p. 383-398; mai nou, *Histria, ghid album*, Constanța, 2005, p. 30-31 (coord. Al. Suceveanu, M.V. Angelescu), cu referire la „foarte posibilă distrugere din anul 339 a. Chr.”; Al. Avram, *Histria*, în *Ancient Greek Colonies in the Black Sea* (ed. D.V. Grammenos, E.K. Petropoulos), I, Thessaloniki, 2003, p. 308-310. Pentru Tomis, vezi A. Rădulescu, C. Scorpan, *Rezultate preliminare ale săpăturilor arheologice din Tomis (Parcul Catedralei), 1971-1974*, Pontica 8 (1975), p. 25-27 și cu observațiile la L. Buzoianu, M. Bărbulescu, *Tomis*, în *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, 2, vol. I (ed. D. Grammenos, E. Petropoulos), BAR 1675 (I), 2007, p. 290-293.

suferit, deși se recunoaște pe de o parte că emite monede cu legenda *Ataias*²⁹, iar pe de alta este știută atitudinea ostilă a lui Filip II față de orașele grecești³⁰. La data conflictului prima fortificație de la Albești funcționa deja în cadrul sistemului dublu de valorificare economică și apărare a teritoriului callatian. Stăpânirii macedonene care a urmat între 339-281 a. Chr. i se recunoaște „un climat de relativă toleranță”³¹, care a făcut ca orașele grecești să-și continue emisiunile monetare, și un altul de ostilitate³², ce a culminat cu revolta din 313 a. Chr. Nu ne propunem să reluăm aici discuțiile asupra rolului organizator al Callatidei, implicațiilor din exterior, itinerariilor lui Lysimach, durata asediilor la care a fost supus orașul, eliminarea, pe rând, a aliaților și urmările înfrângerii suferite. Reținem că **revolta a izbucnit într-un moment de nemulțumire generală a orașelor vest-pontice și a unei slăbiciuni (în sensul de neglijare) a autorității macedonene în zonă.** În plus, rolul conducător pe care îl are Callatida în organizarea revoltei indică deja o schimbare ierarhică produsă între orașe³³. Urmând izvorul literar (Diodor din Sicilia, XIX, 73) notăm că forma de colaborare este alianța (συνμαχία) în vederea unei lupte comune împotriva **dinastului** (ὡς κοινῇ πολεμεῖν τῷ δυνάστη) și înțelegerile (συνθήκαι) cu „neamurile vecine ale tracilor și sciților” (τῶν τε Θρακῶν καὶ Σκυθῶν τοὺς ὁμοροῦντας). Aceștia intervin „cu oști numeroase” (σύν πολλῇ δυνάμει) în momentul când Lysimach „porni să atace cetatea callatienilor” (ἀνέζευσεν ἐπὶ Καλλαπιανού)³⁴. **Cel de al doilea asediu îi privește doar pe callatieni: „apăsați de lipsa celor necesare traiului”, o mie dintre ei își află refugiu în Bosporul cimmerian, la Eumelos (Diodor, XX, 25).**

Evenimentele din a doua jumătate a sec. IV a. Chr. sunt mult prea importante pentru a nu fi implicat și pe locuitorii așezării de la Albești. Ne întrebăm dacă fortul din etapa a II-a de la Albești, cu vizibile valențe de ordin strategic, nu se înscrie cumva în acțiunea regilor macedoneni pentru controlul

²⁹ A. Rogalski, *Za niakoi "falšivi" anticini monetî seceni na Balkanskia poluostron*, Izvestija Varna 6 (1970), p. 3-19; C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 121-123; după autorul citat „argumentul emiterii pare a fi convingător, dar nu și hotărâtor”. *Tot acolo*, rezerve cu privire la identificarea Ataias = Ateas și datarea emisiunilor. Vezi și Al. Avram, ISM III, p. 20, n. 77 (cu bibliografia).

³⁰ L. Ruscu, *op. cit.*, p. 72, cu trimitere la N.G.L. Hammond, G.T. Griffith, *A History of Macedonia II, 550-336 B.C.*, Oxford, 1979, p. 562-563, 556-557.

³¹ *Istoria Românilor*, I, p. 596.

³² Probat prin demonstrațiile de forță, mai întâi ale lui Alexandru cel Mare în 335 a. Chr. și ale lui Zopyrion în 331 a. Chr.; *Ibid.*, p. 596-597. Vezi și Vl. Iliescu, *Campania strategului Zopyrion la Dunărea de Jos, Pontica 4* (1971), p. 57-73 = *Scripta minora*, p. 97-114.

³³ D.M. Pippidi, *Coloniile Dobrogene în secolul al IV-lea. Transformarea lor în centre de producție*, în DID, I, p. 217-218; Al. Avram, ISM III, p. 23-24.

³⁴ Anterior Lysimach eliminase din alianță pe Odessos și Histria.

Așezarea fortificată greco-autohtonă de la Albești (sec. IV-III a. Chr) –comentariu istoric

teritoriului și al principalului drum spre Callatis și orașele din Sud. Poate astfel ne-am explica apariția mai multor așezări fortificate asemănătoare celei de la Albești într-un perimetru relativ restrâns din teritoriul callatian.

Măsurile lui Lysimach au putut stârni o atitudine de ostilitate și din partea populației din teritoriu; reprimarea sângeroasă sau prin dislocare îi are în vedere numai pe sciți, tracii fiind doar „siliți să se predea”. Dominația macedoneană va dura până la dispariția lui Lysimach (281 a. Chr.).

A doua jumătate a sec. IV și prima din sec. III a. Chr. coincide cu perioada de dezvoltare a Callatidei. La Albești prezența mărfurilor grecești (în special amfore de Heraclea Pontică și ocazional de Sinope) și a monedelor marchează o primă perioadă de dezvoltare economică a așezării. Nu este întâmplător faptul că singura drahmă callatiană de argint datată între mijlocul sec. IV și 313 a. Chr.³⁵ a fost găsită la Albești. Aceluiași secol îi mai corespund la Albești o hemidrahmă de argint tot callatiană; trei drahme histriene, o monedă de Aegina și alta din Chersonesul Tauric; semnalăm de asemenea, o monedă tracică de la Amatokos II (359-351 a. Chr.)³⁶, aflată în colecție particulară. Perioada macedoneană este marcată în zonă de monede de la Filip II și Alexandru cel Mare. Notăm **tezaurul de 206 piese de bronz (147 exemplare Filip II și 56 exemplare de la Alexandru III) de la Pelinu**, îngropat la o dată spre sfârșitul sec. IV a. Chr.³⁷ și descoperirile izolate de la Limanu³⁸ și 2 Mai³⁹. Dată fiind importanța economică a Callatidei nu este întâmplător faptul că cei mai mulți stateri tip Alexandru cel Mare provin de la Callatis⁴⁰. **Monede de la Lysimach**, deși prezente în Dobrogea și emise și de Callatis, nu sunt semnalate

³⁵ Datate după C. Preda, *Istoria monedei*, p. 74 și n. 2; p. 77; la Poenaru-Bordea, *La diffusion des monnaies d'Istros, Callatis et Tomi du VIe au Ier siècle av.J.-C. dans leurs territoires, zones d'influence et ailleurs*, în *Presenza e funzioni della moneta nelle choraie delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero*, *Atti del XII Convegno organizzato dall'Università „Frederico II” e dal Centro Internazionale di Studi Numismatiche*, Napoli, 16-17 giugno 2000, Roma, 2004, p. 27-70, datarea este între 330 – cca. 280 a. Chr.

³⁶ Vezi pentru toate, *Albești. I. Monografie arheologică*, cap. V. 7. 1.

³⁷ R. Ocheșeanu, *Le trésor de monnaies macédoniennes de bronze découvert à Pelin. Note préliminaire*, *Pontica* 7 (1974), p. 147-155; îngroparea tezaurului ar data, cel mai devreme, din ultimul deceniu al sec. IV a. Chr. (posibil înainte de 306 a. Chr.). La data redactării articolului autorul nu se pronunțase dacă este o îngropare datorată unor cauze istorice sau descoperirea aparține unui orizont de tezaure. G. Talmațchi, *Monede de tip macedonean în Dobrogea*, Sfântu Gheorghe, 2006, p. 59 se pronunță pentru „un orizont de tezaure similare (celui de la Pelinu, n. n) descoperite de-a lungul litoralului vest-pontic, fie în imediata apropiere a acestuia”.

³⁸ Câte o piesă Filip II și Alexandru cel Mare; Bucur Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, *Dacia* NS 13 (1969), p. 541 (8).

³⁹ Două piese Alexandru cel Mare; O. Mărculescu, *Cinci monede macedonene descoperite în Dobrogea*, *BSNR*, 75-76 (1983), p. 23-24.

⁴⁰ Deși se recunoaște faptul că stateri de acest tip emiși în orașele vest-pontice sunt emisiuni postume; cei de la Callatis datează din sec. III a. Chr.; vezi C. Preda, *Istoria monedei*, p. 97 și 102.

în zonă⁴¹. La Albești sunt înregistrate 14 monede macedonene izolate: 9 tip Filip II, 4 – Alexandru III și 1 – Filip III Arideul⁴² (multe descoperite în 1983, provin din periegeze din „zona Albești”). În continuare notăm la Albești monede din Callatis (tip Demetra – 3, Dionysos – 4, Athena – 3, Heracles – 1) și Histria (tip Apollon pe omphalos – 1)⁴³.

Pentru ce a urmat după moartea lui Lysimach (281 a. Chr.) – invazia celților sau protecția seleucidă în zonă, argumentele sunt puține și pentru Callatis⁴⁴. Nici un alt eveniment nu ne este cunoscut între moartea lui Lysimach și „războiul Tomisului” de la mijlocul sec. III a. Chr. „Libere” de orice protecție, orașele pontice își vor afla singure parteneri economici și modalități de dezvoltare; vor rămâne însă vulnerabile atacurilor populațiilor getice ce vizau tocmai teritoriile din preajmă. Situația este diferită de la o cetate la alta. Callatis își revine după criza politică de la sfârșitul sec. IV a. Chr. și va accede la o poziție economică dominantă (cel puțin în comparație cu Histria și Tomis)⁴⁵. Situația se datorează nu numai puterii economice proprii, ci și tipului de relații pe care orașul le cultivă cu populația locală⁴⁶. Nu este întâmplător faptul că

⁴¹ Vezi totuși o monedă Lysimach la Callatis semnalată de G.M. Talmațchi, *op. cit.*, p. 92, nr. 26; tot acolo notate ca descoperiri întâmplătoare la Callatis și împrejurimi 10 monede Filip II și 4 monede Alexandru III.

⁴² *Albești. I. Monografie arheologică*, cap. V. 7. 1. (Monede macedonene, tabel nr. 21-34).

⁴³ *Ibidem*, tabel nr. 3-17.

⁴⁴ Vezi, în general, evenimentele la D.M. Pippidi, *Orașele pontice în epoca elenistică (secolele III-II î.e.n.)*, în DID I, p. 223-224; idem, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 215-216; Al. Avram, ISM III, p. 25-26; L. Ruscu, *op. cit.*, p. 311-315. Pentru descoperiri atribuite celților, vezi sabia cu teacă aflată într-un mormânt de incinerare (dar datată de-abia în sec. II-I a. Chr.) la El. Bărlădeanu-Zavatin, *Noi descoperiri în necropolele callatiene. Partea I, Pontica 13* (1980), p. 225-227 și n. 40; o fibulă celtică de sec. III a. Chr. a fost descoperită la Tariverde – vezi Vl. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des Keltischen Latène in Rumänien*, Dacia NS, 15 (1971), p. 224, nr. 78. Pentru „protecția seleucidă” asupra orașelor vest-pontice, vezi Al. Avram, ISM III, p. 25 și n. 109; p. 125 cu trimitere la B. Niese, *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeroneia II. Vom Jahre 281 v. Chr. bis zur Begründung der römischen Hegemonie im griechischen Osten* (1899), p. 74. Vezi pentru interesul regilor seleucizi (în special Antiochos III) în stabilirea relațiilor cu orașele vest-pontice și H. Bengtson, *Neues zur Geschichte des Hellenismus in Thrakien und in der Dobrudscha*, in *Kleine Schriften zur Alten Geschichte*, München, 1974, p. 387 și urm., citat de V. Cojocaru, *Populația zonei nordice și nord-vestice a Pontului Euxin în secolele VI-I a. Chr. pe baza izvoarelor epigrafice*, Iași, 2004, p. 386.

⁴⁵ D.M. Pippidi, *Contribuții*², p. 32-67.

⁴⁶ Exemplificator este faptul că Zoltes, de pildă, care acționează în SE Dobrogei și atacă Bizone, nu are nici un conflict cu orașul Callatis, ci își orientează acțiunile ostile direct spre Histria. Deși evenimentele datează doar din jurul anului 200 a. Chr., Callatis pare să fi perpetuat tradiția unor bune raporturi cu vecinii din teritoriu. De aceea remarcă pe care o aflăm la D.M. Pippidi, *Contribuții*², p. 51-52 – Callatis tratează „de la egal la egal cu șefii traci sau cu regișorii sciți din vecinătate” – o reținem ca descriind o atitudine permanentă a Callatidei.

niciun izvor epigrafic nu se referă la vreo acțiune ostilă îndreptată asupra cetății și teritoriului, inițiată de vreun grup sau dinast local.

Încă o dată puternică, Callatis se angajează în „războiul Tomisului”, a cărui motivație economică nu mai trebuie demonstrată. Din textul lui Memnon (*F.Gr.Hist.* III B, 13 (21)), reținem implicarea în eveniment doar a cetăților și pierderile suferite menționate în mod expres pentru Callatis. Chiar dacă admitem că textul exagerează rezultatele înfrângerii pentru callatieni⁴⁷, semnele unei crize sunt totuși vizibile⁴⁸. Teritoriul nu are însă de suferit, fie că după Lysimach (sau în absența unei puteri politice autoritare) se crează o stare de autonomie și în teritoriu, fie că acum este doar ocazia pentru așezările din teritoriu de a-și afla singure debușeurile economice sau parteneri, depășind dificultățile orașului. Este ceea ce se întâmplă cu așezarea de la Albești⁴⁹. Din sec. III a. Chr. cunoaște o dezvoltare economică (și probabil și demografică) ce îi permite să-și lărgască aria locuibilă. Majoritatea materialelor arheologice se datează tot în sec. III a. Chr. Dovada cea mai clară a dezvoltării separate a orașului și teritoriului este oferită de neconcordanțele înregistrate în volumul importurilor amforelor de Sinope. Perioadele de apogeu sunt altele pentru Callatis (grupa IV, respectiv 279-258 a. Chr.)⁵⁰ și Albești (grupa V, respectiv 257 – sfârșitul sec. III a. Chr.). În schimb, coincid pentru Albești și Bizone⁵¹. Coincidența este cu atât mai mult de luat în considerare, cu cât Bizone ocupă locul II, după Callatis, ca partener economic cu Sinope.

Nu am pleda totuși pentru o expansiune comercială a Sinopidei spre Dobrogea de Sud⁵². Am vedea mai degrabă în această coincidență un semn al crizei economice prin care trece Callatis după mijlocul sec. III a. Chr.⁵³ și preluarea de către Bizone a rolului de important port comercial pentru regiunea cerealiară sud-dobrogeană.

⁴⁷ Vezi tot Pippidi, *op. cit.*, p. 52; idem, *Scythica Minora*, București-Amsterdam, 1975, p. 125.

⁴⁸ Vezi și Al. Avram, *ISM III*, p. 33-34.

⁴⁹ M. Oppermann, *op. cit.*, p. 165, observă deopotrivă că *phourion*-ul callatian nu și-a pierdut nimic din puterea economică, chiar și după pierderea războiului împotriva Byzanțului [de către Callatis].

⁵⁰ Conovici, *Histria VIII. Les timbres amphoriques. 2. Sinope*, Bucarest-Paris, 1998, p. 38-39 și 175-177; grupa IV Conovici, corespunde grupei V la Y. Garlan, *Les timbres céramiques sinopéens sur amphores et sur tuiles trouvés à Sinope. Présentation et catalogue*, Paris, 2004; grupa V Conovici, se regăsește în grupa VI Garlan.

⁵¹ K. Banev, R. Lazov, A. Salkin, *Timbres amphoriques de Sinope dans le Musée de la ville de Kavarna, Thracia Pontica 2* (1982), p. 29-33 (chiar dacă autorii articolului păstrează schema lui B.N. Grakov, *Drevne-greceskie keramiceskie klejma s imenami astinomov*, Moscova, 1929).

⁵² Una din explicațiile oferite de autorii articolului citat.

⁵³ Și din punct de vedere politic, după această dată, Callatis nu va mai avea un rol dominant în regiune; vezi Al. Avram, *ISM III*, p. 32-34.

Tot ștampilele de amforă le folosim ca reper pentru data de sfârșit a așezării de la Albești. Atât importurile sinopeene cât și cele rhodiene par să înceteze înainte de sfârșitul sec. III a. Chr.; nu am aflat nici un exemplar sinopean din ultima subgrupă (V e, Conovici, 1998, cca. 210-190 a. Chr. respectiv VI E, Garlan 2004) și nici unul rhodian din perioada II c (Finkielsztejn, 2001, cca. 209-204 a. Chr.). Alte materiale ștampilate, posibil databile la începutul sec. II a. Chr., nu beneficiază de recunoașteri clare, în măsură să le asigure și o cronologie strictă.

De altfel, sfârșitul sec. III a. Chr. reprezintă momentul încetării existenței și primei faze a așezării de la Satu Nou „Valea lui Voicu”, încetare pusă pe seama unui raid bastarn în Dobrogea petrecut probabil în penultimul deceniu al sec. III a. Chr.⁵⁴. Cum însă la Albești nu am putut recunoaște și fragmente ceramice atribuite bastarnilor (prezente la Satu Nou), nu am lua în considerare neapărat (sau numai) această posibilitate⁵⁵. Sfârșitul sec. III a. Chr. înseamnă și prezența sciților în Dobrogea, atestați literar (Plinius, *Nat.hist.*, IV, 11 (181/41), Ps. Scymnos, v. 756-757) și numismatic. De reținut că aria descoperirilor monedelor scitice se plasează tocmai între Callatis și Dionysopolis, acoperind și teritoriile aferente orașelor grecești (incluzând aici și Bizone), iar perioada emiterii lor destul de scurtă, s-ar limita la ultimele trei sferturi ale sec. II a. Chr.⁵⁶. Cum nu cunoaștem natura raporturilor între regii sciți și orașele grecești (chiar dacă majoritatea monedelor scitice s-au bătut la Callatis și o parte probabil și la Dionysopolis), este posibil ca tocmai constituirea în zonă a unor „regate” scitice să fi reprezentat un motiv de încetare a funcționării așezării fortificate de la Albești în forma cunoscută⁵⁷. Sfârșitul sec. III a. Chr. coincide epigrafic și cu menționarea pentru prima dată a toponimului Σκυθία (pentru Dobrogea) în cunoscutul decret histrian pentru Agathocles, fiul lui Antiphilos⁵⁸.

⁵⁴ N. Conovici, *Noi date arheologice privind începuturile culturii Poienești-Lucasevka și prezența bastarnilor în Dobrogea*, SCIVA, 43 (1992), 1, p. 3-13.

⁵⁵ Singura piesă bastarnică recunoscută la Callatis este o brățară de bronz din sec. II a. Chr.; Elena Bărlădeanu-Zavatin, *Pontica* 13 (1980), p. 231, 239 și pl. III/2 a-b.

⁵⁶ C. Preda, *Istoria monedei*, p. 126 și bibliografia; tot acolo și fig. 6 (*Descoperiri de monede scitice*); vezi, de asemenea, G. Talmațchi, *Les monnaies autonomes d'Istros, Callatis et Tomis. Circulation et contexte*, Moneta, Wetteren, 2006, p. 57-61 și 175-180.

⁵⁷ Aceasta nu ar exclude folosirea pasageră a construcțiilor; dovezi materiale, sporadice, constatăm și în epoca romană.

⁵⁸ ISM I, 15; în același decret, celor doi protectori ai Histriei din stânga Dunării – regele Rhemaxos și fiul său Phrad[mon], li se recunoaște tot mai mult o etnicitate scitică; vezi I.I. Russu, *Zoltes și Rhemaxos. Tracii, sciții și Istria în sec. III-II î.e.n.*, Apulum 6 (1967), p. 123-144 (în special p. 136-138); V. Cojocaru, *op. cit.*, p. 384-389.

Deocamdată și pentru cetatea fortificată de la Albești, limitele temporale la care ne oprim sunt mijlocul sec. IV a. Chr. și sfârșitul sec. III a. Chr. Dovezile materiale descoperite la Vest și la Sud, dincolo de zidurile cetății documentează doar o locuire pasageră, în secolele I-IV p. Chr.

Lista ilustrațiilor

- Fig. 1. Harta Dobrogei cu localizarea comunei Albești.
- Fig. 2. Planul așezării fortificației de la Albești: sector B, etapa a II-a
- Fig. 3. Șantier arheologic Albești – vedere generală.
- Fig. 4. Șantier arheologic Albești – sector A.
- Fig. 5. Amfore de Heracleea Pontică descoperite la Albești.
- Fig. 6. Ceramică autohtonă lucrată la mână din așezarea greco-autohtonă de la Albești.

*

THE GREEK – AUTOCHTHONOUS FORTIFIED SETTLEMENT FROM ALBEȘTI (THE 4TH - 3RD CENTURY B.C.) HISTORICAL COMMENT

Abstract

The fortified settlement from Albești is included into the territory of Callatis as a survey and defence strategic place (*phrourion*) as well as an area of trade changes between autochthonous and Greeks (*emporion*). A lot of elements- the technical execution of the precincts, the internal organization of the room, the preponderance of the Greek materials etc.-support the idea of a Callatian construction. The settlement existence periods (the 4th-3rd centuries B.C.) are analysed with regard to the commune events in the Left Pontus area and mostly with those implying Callatis: the setting up of the Macedonian domination in Dobruja and mostly the sieges upon Callatis in 313-309 B.C. ; the economical progress in the first half of the 3rd century and the „war for Tomis” from the middle of the century ; the crisis symptoms Callatis was passing through after the middle of the 3rd century B.C. Under these circumstances, we put in connection the construction of the first fortification at Albești to the middle of the 4th century with the actions of Callatis to organize its own territory. The fortification in the 2nd stage-the beginning/the first quarter of the 3rd century B.C.) could be considered as action of the Macedonian kings to control the

Greek Pontic cities and their territories. In the 3rd stage (generally, matching with the 3rd century B.C.), the settlement at Albești had its own economical developement (maybe a demographical one, as well) allowing the enlargement of the fortified territory. The ending date of the settlement seems to be before the 3rd century B.C ; it is the date when a lot of settlements in Dobrudja ended their existence consequence of various events : Bastarnae raids, the setting up of the „Scythian kingdoms” etc.

During the Roman Epoch (the 1st-the 4th century A.D.) –there is to be mentioned a more rarely (temporary) inhabitanace in Albești-on the South and Western area from the city walls.

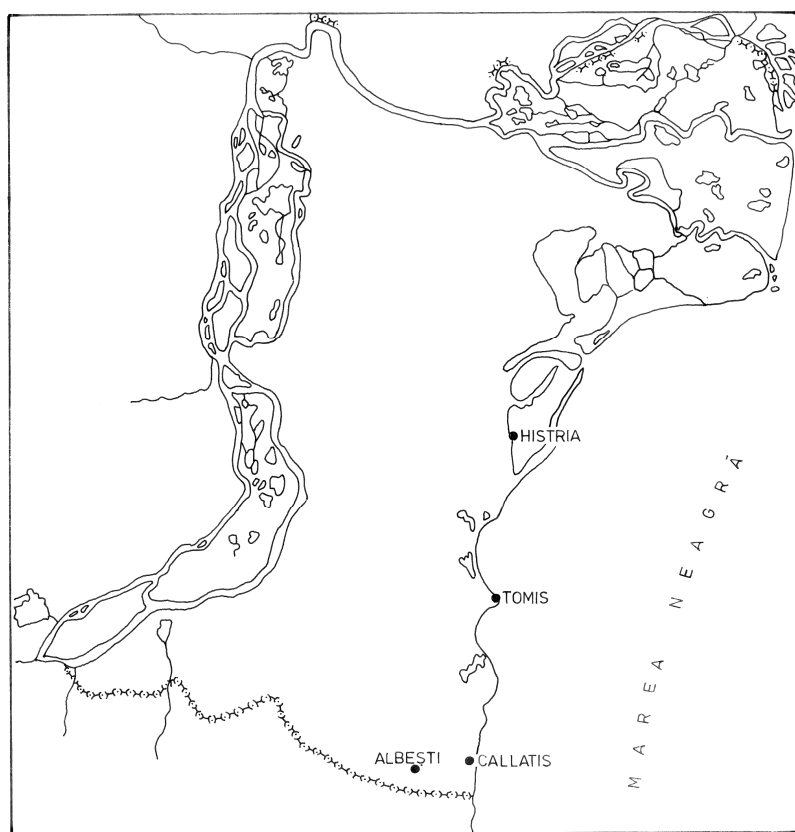

Fig. 1. Harta Dobrogei cu localizarea comunei Albești.

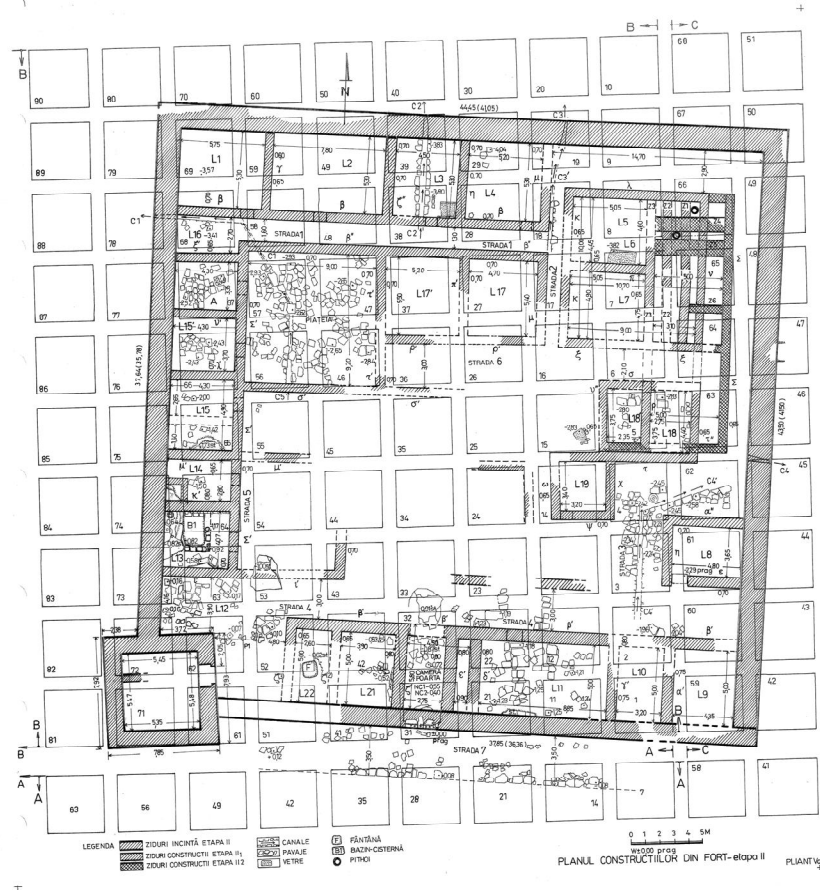

Fig. 3. Șantier arheologic Albești – vedere generală.

Fig. 4. Șantier arheologic Albești – sector A.

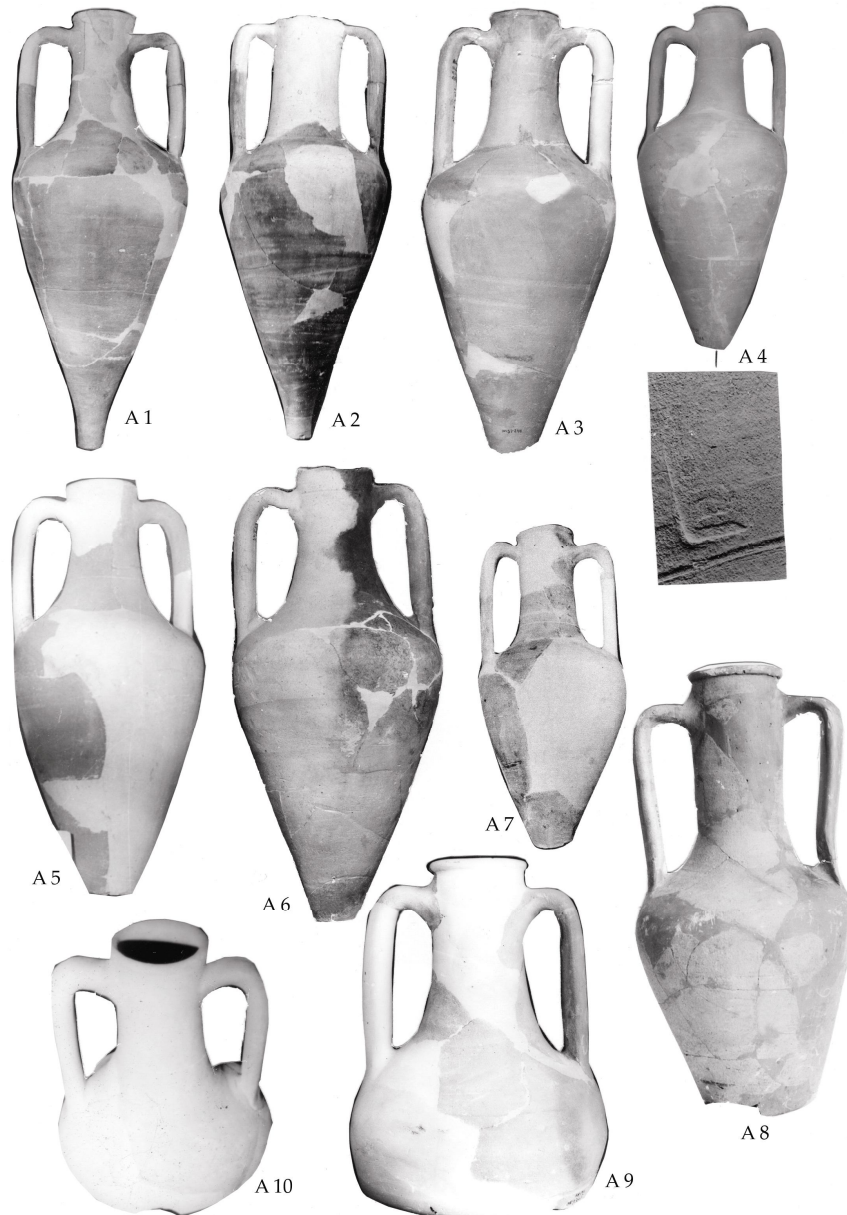
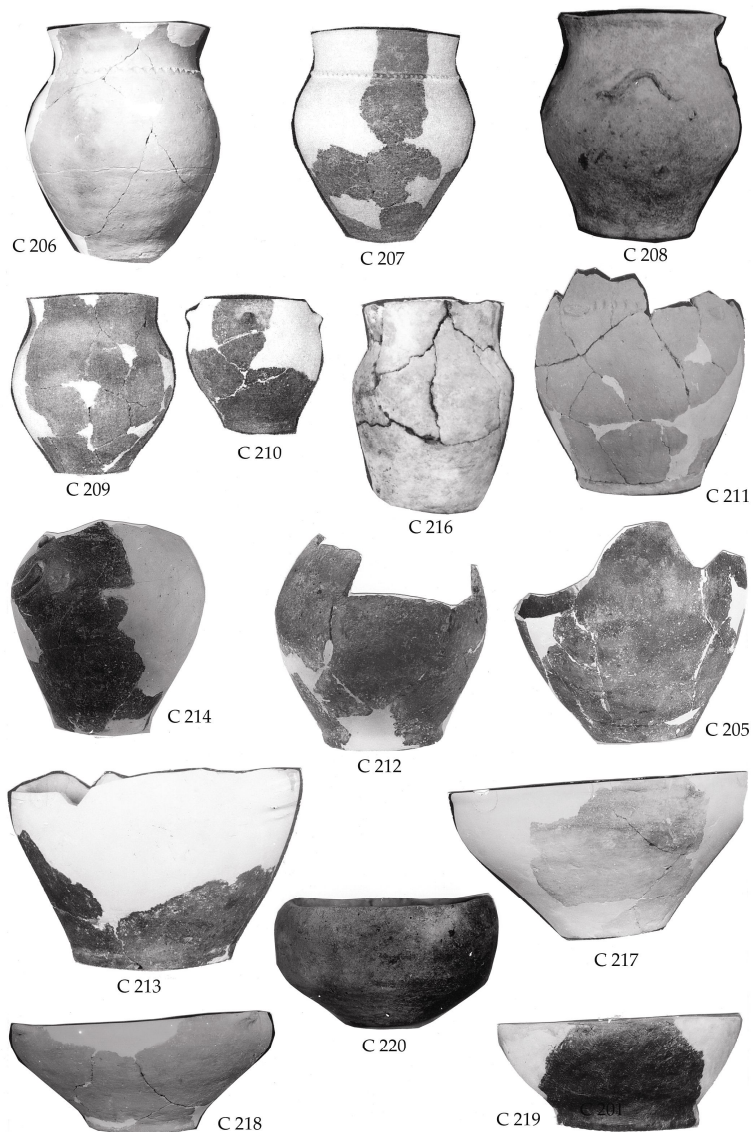

Fig. 5. Amfore de Heracleea Pontică descoperite la Albești.

**Fig. 6. Ceramică autohtonă lucrată la mână
din așezarea greco-autohtonă de la Albești.**

